K VÝVOJI PEDAGOGICKÉHO MYŠLENÍ V LIBERECKÉM KRAJI

JIŘÍ VOMÁČKA

Anotace: *Příspěvek charakterizuje etapy a zaměření pedagogického myšlení v Libereckém kraji. Od 19. st. je v této národnostně smíšené oblasti možno vymezit dvě etapy. V první sloužilo pedagogické myšlení především počátečnímu školství (k překonání naivní praxe a péči o práva českého dítěte. Ve druhé, po 2. svět. válce, dochází k rozvíjení pedagogických věd na nově zřizovaných vysokých školách v Liberci. Na současné Technické univerzitě přispívá Katedra pedagogiky a psychologie k pedagogickému výzkumu, modernizaci vysokoškolské výuky a komunikaci v duchu pojetí „ad unum vertere".*

Klíčová slova: *etapy pedagogického myšlení, bolzanovci, menšinové školy, katedra pedagogiky a psychologie, F. X. Šalda.*

1 ÚVOD

Liberec *- centrum nového Libereckého kraje, páté největší město ČR s vyspělým průmyslem a kulturou, sídlo Technické univerzity, je v zahraniční známé i pod jménem „Reichenberg". Jeho bohatství je odedávna spatřováno v lidském potenciálu. Ten je však rozmanitý tak, jak mnohotvárný a pestrý je i vegetační kryt a geologický podklad celého tohoto výtvarně působivého kraje. Německý přírodopisec a cestovatel F. W. H. Humboldt ho považoval s jeho lesy, rašeliništi a skalními bludišti za nejkrásnější na světě.*

V Liberci se narodil i velký představitel poslední buditelské generace z devadesátých let, F. X. Šalda, k jehož odkazu se odpovědně hlásíme. Kraj je však i úzce spjat s tvorbou K. Světlé a operním dílem B. Smetany (jehož matka žila v Českém Dubu).

Historie ale rovněž ukazuje, jak v této národnostně promíšené oblasti docházelo k problematizování soužití obou nejsilnějších národnostních skupin- Čechů i Němců. Právě v tomto kraji obě strany pociťovaly z mnoha příčin ohrožení a proto i potřebu upevňovat národní identitu. Obecně je možno říci, že zakotvení Čechů v humanistických koncepcích se dostávalo do rozporů a konfliktů s pragmatickými představami německých nacionalistů. Především oni to byli, kteří se snažili vybudovat z Liberce své centrum, které by konkurovalo Praze a přiblížilo Liberec Vídni. Svědčí o tom především majestátní budova novorenesanční radnice, vybudovaná podle plánů

vídeňského architekta Fr. Neumanna, ale i řada dalších budov v historizujících slozích, stejně jako vybudování výstaviště atd.

Od 80. let minulého století nutila rostoucí vitalita německé strany v tomto kraji českou k životně nezbytné větší aktivitě. Lpění našich předků na zděděném češství nemělo být však jen výrazem jazykové odlišnosti, ale i zvýrazněním jejich identity a perspektiv. V tomto duchu je také potřebí vidět a posuzovat všechny dobově významné otázky.

Mezi ně paří i problematika pedagogiky a školství, ve kterých spatřovaly obě strany významný prostředek k posilování svého vlivu. Z tohoto pojetí vyjdeme i v další části, ve které se pokusíme naznačit hlavní etapy rozvoje pedagogiky a školství v našem Libereckém kraji, dnes významné součásti dobře spolupracujícího euroregionu NISA (mezi ČR, SRN a Polskem).

HLAVNÍ ETAPY PEDAGOGICKÉHO MYŠLENÍ V LIBERECKÉM KRAJI OD 18. STOLETÍ

Liberec patřil mezi města, která měla od roku 1779 při německé hlavní škole tzv. preparandii (pro vzdělání učitelů elementární školy). V ní byli kandidáti učitelství seznamováni s pedagogikou a didaktikou, hospitovali i sami konali výstupy. Veškerá pedagogická činnost byla zaměřena na školu a v ní se i realizovala.- Nespokojenost s germanizační školskou politikou však vedla k tomu, že roku 1832 podal někdejší ceremoniář litoměřického biskupa a katolický pedagog, bolzanista P. Karel Vinařický, vídeňské vládě „Memoriál čili Pamětní spis proti křivdám, páchaným na češtině". Konstatoval v něm, že německé vyučování českých dětí má za následek všeobecný úpadek vzdělání, a proto je nutno, aby se na nižších školách učilo v Čechách jen česky, na hlavních a středních alespoň do jisté míry a na univerzitě byla zřízena stolice českého jazyka.

Pojetí memoranda bylo ovlivněno přátelským vztahem Vinařického jak k jeho příteli Bernardu Bolzanovi, tak i k Josefu Jungmannovi, někdejšímu profesoru litoměřického gymnázia (a Bolzanovu odpůrci). Bolzanovské křesťanské úsilí o oduševnělý přínos pro blaho lidského celku se tak v naší oblasti prosazovalo v charakteristické koncepci vzdělanosti, požadující výuku dětí v českém jazyku. Dobové pedagogické myšlení bylo na dnešním Liberecku plně podřízeno rozvoji školství a vzdělanosti.

Pedagogické myšlení ve službách školské praxe

V etapě vlády osvícenského rozumu, kterou je možno chápat jako prosazování obecné snahy o urychlení vnitřního vývoje dobových škol (jeho podob a směrů), je možno odlišit dvě nestejně dlouhá údobí.

Využití pedagogického myšlení pro překonávání naivní praxe škol

Duchovní a kulturní rozvoj celých severních Čech významně ovlivnili od 1. pol. 19. století severočeští **bolzanovci**. Tito žáci a přátelé pražského křesťanského učitele a vědce, B. Bolzana, vytvořili v litoměřickém kněžském semináři významný **bolzanovský kruh**. Patřili do něho zejména Michal Josef Fesl, Anton Krombholz (rodák z Českolipska), Vincenc Zahradník a další. V Bolzanově duchu usilovali o „svobodné pohybování ducha v naší vlasti".

Po známých represích proti Bolzanovi v Praze, byli persekvováni i litoměřičtí bolzanisté. Rozehnáni na venkovské fary, nezlomeně tam dokázali tito katoličtí osvícenci působit v duchu Bolzanovy myšlenky **bratrství a rovnoprávnosti**. Z kazatelen, ale i ve školách, které jim podléhaly, šířili názor, že Čech i Němec jsou Bohemové, charakterizovaní stejnorodostí lidských povinností a křesťanské spolupráce v duchu Bolzanovy zásady „ Šťasten být a jiné blažiti".

Pro sledování našeho tématu je především důležité, že pronásledovaný P.Vincenc Zahradník byl tvůrcem česky psané pedagogiky (která se však, jak uvádí Kádner, ztratila). Snažil se ovlivnit dobovou školu především po stránce etické, zejména svými česky psanými bajkami pro děti. Podobně se reformátorsky projevoval i v dobové ročence pro učitele, kterou vydával jeho litoměřický přítel, kanovník I. Jaksch.

I další příslušník litoměřického Bolzanova kruhu – Anton Krombholz, se výrazně pedagogicky projevoval. V novém působišti, České Lípě, podstatně rozšířil a zreorganizoval nižší a střední školství. Jako osvědčený školský reformátor byl proto povolán prof. Dr. Exnerem do Vídně, aby pomohl reorganizovat obecné školství v Rakousku. Využil k tomu i svých přátel- bolzanovců. Vznikla tak paradoxní situace, že pronásledovaní bolzanovci se nakonec stali těmi, kteří reformovali rakouské školství.- Připomeňme ocenění těchto osvícenských kněží K. Havlíčkem, který o nich napsal, že byli především osobnostmi, kterým byla Praha stokrát víc než Řím a ke koruně svatováclavské hleděli s nepoměrně větším nadšením, než k papežské tiaře.

V našem Liberci a Varnsdorfu působil významný laický bolzanovec, učitel-bilingvista, František Josef Herrmann. Stal se známým zejména

v údobí kroměřížského sněmu (1848). Vydal tehdy memorandum Denkschrift über die Zustande des Volksschulwesens in Böhmen und treue Wünsche für die Übung der Volksschulen im konstituellen Kaiserstaate Oesterreich. Kritizoval v něm neutěšený stav tehdejšího obecného školství, které podle něho trpí zejména nepřiměřeným dozorem, špatným učitelstvem a nedbalou školní docházkou dětí.

Jeho konkrétním příspěvkem k nové podobě počáteční školy měla být kniha „Die Unterklasse"(vydaná v Praze v r. 1847), ve které se např. odvolává na přínos J. A. Komenského k zlepšení vyučování. Do češtiny ji přeložil hradecký cvičný učitel Tomáš Vorbes (jehož přínosem k didaktice školy národní se např. zabývá člen naší katedry doc. dr. M. Kratochvíl, CSc.).

Můžeme tedy shrnout, že první etapa pedagogického myšlení od 19. stol. byla v naší oblasti charakterizovaná výrazným proudem bolzanovského humanismu, který se stával českým svým jazykovým výrazem a směřoval k eticky oduševnělému dílu pro společný pokrok a blaho lidského celku.

Pedagogické myšlení využívané k ochraně práv českého dítěte

S přechodem evropského kulturního světa od osvícenského racionalismu k romantismu docházelo i v Čechách ke kulturní proměně. Postupně vystupovaly do popředí názory osobností, jako J. Jungmanna, K. J. Erbena, F. Palackého, K. Havlíčka, M. Tyrše (děčínského rodáka, jehož otec se ještě psal Tirsch) a T. G. Masaryka. Podporovaly pronikání života do české školy, její spojování s národní kulturou a výchovu člověka s rozvinutým vnitřním životem a citem.

Současně začal vzrůstat v naší oblasti německý nacionální partikularismus (období iredentismu), který ve snaze o kulturní stejnorodost s sebou přinesl i zostření boje o školu. Při něm však již nešlo jen o verbální útoky, ale i o fyzické násilí.- Když např. v Děčíně nebylo vyhověno žádosti českých rodičů o zřízení veřejné české školy, zřídila ji přes odpor německých nacionalistů Ústřední Matice Školská. Jak uvedl tamní učitel, Josef Zeman, obořili se fanatičtí nepřátelé české školy 2. prosince 1897 na budovu této české školy, zcela ji zdemolovali a učitele pobodali. Na utišení poměrů muselo být povolána z Terezína na 14 dní do Děčína vojenská posádka.

Obdiv budící úsilí rodičů i učitelů našeho regionu, aby české děti byly vyučovány v naší smíšené oblasti v končícím 19. stol. v českém jazyce, se opíraly o starý požadavek Komenského: „Proti přírodě se děje ve školách, že české mládeži často preceptory cizí dávají, kteří

jim toho, čemu žáci porozuměti mají, pověděti a vysvětliti neumějí, a tak hledí jeden na druhého co Zevel a Babylon".

Frant. Drtina ve svých Ideálech výchovy (1930) tuto nepříznivou dobovou situaci ilustroval výstražným příkladem, že v důsledku nedostatečné zákonité úpravy menšinových škol muselo být např. ve Vídni zapsáno 11 538 českých dětí, které neuměly německy, do německých škol. Ještě v devátém roce trvání ČSR burcoval veřejnost M. Disman (správce školy v Bezdězi) u příležitosti Hraničářské výstavy českého severu (Mladá Boleslav, 1927), alarmujícím článkem s nadpisem „793!". Psal v něm: „793 českých dítek chodí do německých škol. 793- málo, uvážíme-li, že v roce 1918 byla v německých školách ne sta- ale tisíce českých dětí ! 793- mnoho, uvážíme-li, že prožíváme devátý rok života svobodného československého státu !"

A tak v době, kdy v českém vnitrozemí vznikaly české školy pokusné, později školy reformní, jejichž „neakademičtí pedagogové" ověřovali nové koncepce výchovy, učitelé, rodiče i žáci v této naší severní oblasti nám podávají dramaticky jiný obraz -„slabosti i síly naší české menšiny".- Slabosti, spočívající podle formulace F. Drtiny v tom, že jsme zde nebyli hospodářsky tak silní, abychom „dovedli vyživiti prací své lidi". Síly tím, že čeští lidé v severočeských menšinách neohroženě, s oběťmi největšími, ba s nasazením vlastní existence hájili češství a práva dítěte.

ROZVÍJENÍ PEDAGOGICKÝCH VĚD NA VYSOKÝCH ŠKOLÁCH V LIBERECKÉM KRAJI VE 2O.STOLETÍ

Pěstování pedagogických věd na nově vzniklých vysokých školách

Zřízení Katedry inženýrské pedagogiky na VŠST v Liberci.

Po druhé světové válce – po oné hrůzné Jobově noci národa – byla v Liberci s ohledem na radikálně změněnou společenskou a ekonomickou strukturu založena Vysoká škola strojní (1953). K její strojní fakultě posléze přibyla i fakulta textilní. Nové technické vysoké škole hrozilo, že převaha technického povede k zapomenutí dějinné postaty. Přispívalo k tomu i zdůrazňování Gallileova axiomu, známého v Kantově formulaci, že totiž v každé vědě je tolik vědeckosti, kolik je v ní matematiky. – Tato snaha po exaktnosti však dokáže i zavádět. Jeví se sice jako „extrakt" rozumu, ale nemusí vždy znamenat rozumnost (může představovat dokonce rozumovost).

Toho si byli vědomi pedagogičtí a psychologičtí pracovníci, prof. dr. Frant. Kozel, DrSc., doc. dr. V. Zeman, CSc., dr. E. Melich aj., kteří tvořivým způsobem vnesli do technického prostředí liberecké vysoké

školy antropocentrickou, humanistickou a pro úroveň výuky nezbytnou pedagogicko – psychologickou orientaci. Hledali zejména v dobovém technickém a inženýrském myšlení rysy, které jsou činnostem na stojní a textilní fakultě společné. Ve shodě s pojetím H. Simona (laureáta Nobelovy ceny) je našli v pojmu „technický artefakt", jako znalostně a hodnotově orientované činnosti. Rozvíjeli myšlenku, že sféra artefaktů, charakterizovaná určitým cílem a respektující i umělecké hodnoty, je značně širší než svět samotných technických činností. Proto zdůrazňovali a hledali vazby, analogie, shodné rysy mezi technickými obory, obory zabývajícími se kulturou a uměleckou činností, ale i psychologií. Svými konkrétními výzkumy (např. z oboru kybernetické pedagogiky) přispívali k žádoucími propojení techniky, vědy a humanity.

Pedagogický výzkum na Pedagogickém institutu v Liberci

Našli v Liberci i další fundované spolupracovníky. To tehdy, když po několika -ne příliš uvážených- reformách učitelského vzdělávání se Liberec stal -jako jedno z tehdejších krajských měst- sídlem **Pedagogického institutu**, zřízeného vládním nařízením (č. 57 ze dne 31.července 1959). - Pro námi sledovanou problematiku je podstatné, že kromě vzdělávání učitelů a vychovatelů a přispívání k šíření vědeckých (uměleckých) poznatků, bylo učitelům institutů „uloženo" vědecky bádat ve všech přednášených disciplínách, „především v oboru pedagogiky, psychologie a metodik předmětů i mimoškolní výchovy".

Toto nové „krajské" vysokoškolské pracoviště se rovněž začalo zabývat pedagogickou vědou a výzkumem (svou vědeckou činnost zde začínal např. prof. Dr. B. Blížkovský aj.). Liberec se tak stával badatelským centrem i v oboru pedagogických věd. Současně zde začaly být řešeny i problémové komplexy a prosazovány integrační tendence vědy a techniky. Tento slibný vývoj byl narušen zrušením Pedagogického institutu (1964) a odchodem jeho pracovníků na jiná pracoviště, ale i důsledky politického vývoje po sedmdesátých letech.

Nové impulzy po vzniku Fakulty pedagogické a její Katedry pedagogiky a psychologie

Nová kvalitativně odlišná základna pro rozvoj pedagogického myšlení byla v Libereckém kraji vytvořena po vzniku Fakulty pedagogické (1990) a její Katedry pedagogiky a psychologie na Technické univerzitě v Liberci (vzniklé z někdejší Vysoké školy strojní a textilní).

První vedoucí katedry pedagogiky a psychologie, doc. PhDr. Milan Kratochvíl, CSc., vedl své spolupracovníky k tomu, aby v oboru pedagogických věd i vědecky pracovali, neboť na univerzitě by měl její učitel učit především na základě své badatelské práce. Sám byl příkladem jak v historickém bádání (viz studie o J. E. Purkyně aj.), tak ve výzkumu párového vyučování apod.

Současná 17členná katedra, vedená doc. PaedDr. J. Horákem, CSc., se výrazně zaměřuje na pedagogický výzkum, modernizaci vysokoškolské výuky a komunikaci v duchu pojetí „ad unum vertere". Např. doc PaedDr. J. Horák se zabývá výzkumem hodnot středoškolské mládeže, doc. dr. J. Solfronk, CSc. výzkumem v didaktice a školením doktorandů, doc. PhDr. V. Zeman, CSc. výzkumem bilingvismu. Z mladých členů katedry PaedDr. Petr Urbánek, Ph.D., už vešel do širšího povědomí pedagogické vědecké komunity svými pedeutologickými výzkumy. PhDr. Jitka Novotová, Mgr. D. Švingalová, PhDr. I. Pešatová, PhDr. Jitka Jozífková, Mgr. S. Kiryková a PhDr. J. Sochůrek ukončují své práce v doktorandském studiu. Ti a interní doktorandka katedry pedagogiky Mgr. Radka Urbanová (ale i další, kteří se na doktorandské studium zatím jazykově připravují) jsou příslibem dalšího rozvoje pedagogické vědy na naší univerzitě. Současně potvrzují dávný názor Humboldtův, že věda se na univerzitě může rozvíjet rychleji, protože „je tu uváděna v pohyb množstvím mladých, silných, bystrých mozků".

Členové naší katedry jsou nositeli a řešiteli řady grantů, ale i celofakultního výzkumného záměru, řešícího otázky interkulturní výchovy v trilaterárním euroregionu NISA (člena AGEG). K této problematice katedra uspořádala již dvě konference s mezinárodní účastí a na 23. - 24. listopad letošního roku připravuje třetí (s tématem Evropská dimenze ve vzdělání).

Plně si uvědomujeme, že naše postavení pedagogů a pedagogiky na univerzitě je závislé i na našem aktivním podílu na mezinárodním rozměru vědy. Proto usilujeme o to, abychom pedagogickým výzkumem přispívali k rozšiřování pedagogického vědění, neztráceli smysl pro jeho úroveň, kvalitu a kompetenci a čestně obstáli i v mezinárodním úsilí o pravdivé poznání.

ZÁVĚR

Pokusili jsme se naznačit v širším společenském rámci etapy pedagogického myšlení v našem domovském Libereckém kraji. Ukazuje se, že právě v této hraniční oblasti je patrná duchovní diskontinuita, zejména mezi „včerejším a dnešním češstvím".

Neznamená však zpřetrhání dějinných souvislostí. V pedagogickém myšlení je jedním z pojítek úsilí o vyšší lidství.

Chceme to zvýraznit výstižným vyjádřením F. X. Šaldy, který konstatoval, že dobový tzv. český nacionalismus (jak jsme se o něm zmínili), chtěl být především společensky opravný, žíznil po spravedlnosti pro malého člověka, dychtil polepšit uspořádání lidské společnosti. Pedagogicky „spojil svou věc s věcí lidskosti, tužby národnostní šly mu ruku v ruce s tužbami sociálními". V tom spatřujeme čest našich předchůdců, kteří v tomto kraji v minulosti pedagogicky působili.

Nám, kteří se v současnosti snažíme přispívat skromným podílem k rozvíjením pedagogických věd, chci právě zde, v Šaldově rodišti, u příležitosti naší 8. konference ČAPV připomenout jeho mužná slova: *„Razil jsem vždy minci poctivou a plnozvukovou; dával jsem vždycky svou myšlenku celou, usiloval jsem o to, domyslit ji do poslední křišťálné čistoty a důslednosti... Je podepřena nejen vnitřní pravdou a nutností mého charakteru, nýbrž i objektivně; je prosta osobní zvůle, jde za zákonností a usiluje o ni: nutí čtenáře k vnitřní polarisaci, učí jej lišit mezi světlem a tmou, sluncem a mlhou".*

Udělejme vše pro to, aby náš současný pedagogický výzkum směřoval v duchu Šaldova étosu k stále jasnějšímu, pravdivějšímu a mravně oduševnělému poznávání.

Q. B. F. F. F. S.

Autor – kontakt:
Doc. PhDr. Jiří Vomáčka, CSc.
katedra pedagoigky a psychologie
Fakulta pedagogická TU v Liberci
Hálkova 6
461 17 Liberec

Tel.: (048) 535 4228
E-mail: jiri.vomacka@vslib.cz